

МЕТОДИЧНІ ЗАСАДИ ФОРМУВАННЯ ЧИТАЦЬКОГО ІНТЕРЕСУ МОЛОДШИХ ШКОЛЯРІВ

В умовах інтенсивних змін у суспільному, економічному, культурному житті країни активізується освітньо-наукова діяльність. Першочергового значення набувають проблеми розвитку формування читацьких інтересів.

Аналіз досліджень і публікацій. Широке коло проблем, пов'язаних зі специфікою читацького інтересу, їх багатограність і актуальність підтверджуються великою кількістю досліджень у галузі педагогіки. Так, педагогічні аспекти формування школярів-читачів висвітлюються в працях П.Афанасьєва, В.Вахтерова, В.Горецького, Г.Граник, О.Джежелей, Л.Іванової, Г.Коваль, Я.Кодлюк, А.Копчук, Н.Молдавської, М.Наумчук, О.Нікіфорової, І.Постоловського, С.Редозубова, М.Рубінштейн, О.Савченко, Н.Светловської, Т.Суржук, Г.Ткачук, В.Трунової, Н.Щепетової, Н.Щербакової та інших. Серед основних питань, що розглядаються в дослідженнях, є педагогічні основи формування читацьких інтересів у молодших школярів, умови становлення інтересу, виявлення інтересу до різних жанрів літератури, диференційоване навчання читанню та ін.

Здійснений аналіз педагогічних джерел засвідчив, що формування читацьких інтересів у молодших школярів не завжди відповідає сучасним вимогам, тому що більша частина часу уроків читання відводиться розвитку таких якостей читання, як швидкість, правильність, виразність, осмислення.

Формулювання цілей статті. Мета статті полягає в узагальненні ефективних методів в процесі формування читацьких інтересів молодших школярів на уроках класного та позакласного читання.

Виклад основного матеріалу. У новій навчальній програмі, укладеної відповідно до Державного стандарту початкової загальної освіти, зазначається, що основною метою курсу “Літературне читання” є формування читацької компетентності учнів, яка стає базовою складовою комунікативної і пізнавальної компетентності молодших школярів [5].

Досягнення цієї мети на уроках класного та позакласного читання залежить від вибору ефективних методів і прийомів навчання.

Спираючись на дослідження Ю.Бабанського, І.Малафіїк, Н.Мойсеюк, К.Плиско, О.Савченко, В.Чайки та інших, під *методом* розглядаємо спосіб взаємодії вчителя і учнів, котрий забезпечує позитивний результат розвитку читацьких інтересів. Конкретною його реалізацією є *прийом*, який виступає засобом і відрізняється здатністю включатися в різні методи.

Проаналізувавши типологія різних класифікацій методів, найбільш оптимальними, на наш погляд, у пробудженні читацького інтересу є методи, котрі співвідносяться з джерелом інформації, самостійною пізнавальною діяльністю учнів, контролем/самоконтролем (за І.Малафіїк).

Відповідно класифікації методів за джерелом інформації, виділяються словесні, наочні, практичні методи.

Словесний метод містить усний виклад навчального матеріалу самим учителем і реалізуються в початковій школі через розповідь, пояснення, бесіду.

Так, у шкільній практиці широко застосовується на уроках формування читацьких інтересів *розповідь*, яка передбачає розповідь про письменників, навколишній світ, пізнавальні факти та ін. Вона має бути короткою – в межах 2-3 хвилин, інколи до 5 хвилин.

Пояснення застосовується для розтлумачення літературознавчих понять, бібліографічного апарату друкованої літератури, бібліотеки. Зауважимо, що знайомство з поняттями здійснюється практично.

Розповсюдженим різновидом словесного методу є *бесіда*, за допомогою якої вчитель підводить школярів до засвоєння нових знань шляхом самостійних роздумів, висновків і узагальнень, організує обговорення прочитаних книжок.

Варто зазначити, що метод бесіди відрізняється від класного та позакласного читання. По-перше, на уроках позакласного читання, на нашу думку, відповіді на питання повинні бути більш розгорнуті, ніж на уроці класного читання; по-друге, на уроках позакласного читання всі питання розраховані на самостійність школярів, на зволікання додаткових відомостей – з інших книжок.

Цінним є той факт, що бесіда застосовується на всіх етапах роботи над темою уроку. Виходячи з цього виділяють підготовчу, пояснювальну, підсумкову, контрольню-перевірочну.

Підготовча бесіда проводиться з метою актуалізувати знання дітей, що є опорними для роботи над новим матеріалом. Наприкладі другого класу, О.Савченко наголошує на тому, що під час підготовки читання твору “А вже весна, а вже красна...” варто уточнити уявлення дітей про весняні зміни в рослинному й тваринному світі, узагальнити їх спостереження про явища природи в цю пору, емоційно підготувати до читання твору “Весна прийшла”. З урахуванням цих завдань учитель намічає запитання для бесіди: Які зміни відбуваються в природі напровесні? Як світить удень сонце? Як змінилися земля, повітря? Які твори про весни ви читали? [6, с.273]. *Пояснювальна бесіда* спрямована на організацію засвоєння нового матеріалу через діалог учителя з учнями. *Підсумкова бесіда* передбачає запитання для узагальнення матеріалу уроку, виявлення емоційного ставлення дітей до вивченого. *Контрольно-перевірочна бесіда* націлена на перевірку засвоєних знань у вигляді фронтального опитування.

Разом із тим, на уроці доцільно використовувати *евристичну бесіду*, на основі якої учні проходять під керівництвом учителя весь шлях пошуку нового знання аж до його відкриття.

Практика свідчить, що на класному та позакласному читанні ефективною є *бесіда, спрямована на аналіз твору*.

М.Пентилюк виділяє різні види аналізу тексту: лінгвістичний, який в свою чергу поділяється на граматичний і стилістичний, структурний і смисловий [4, с.30]. З нашої точки зору, універсальним у процесі пробудження читацьких інтересів є смисловий і структурний аналіз, який передбачає розчленування тексту на частини з метою розкриття ідейної його спрямованості, теми, смислу.

У новітній програмі початкової школи відмічається, що аналіз творів характеризується рівнями: первинним, поглибленим, структурним. У процесі первинного аналізу учні розмірковують над тим, як починається твір, яким чином

далі розгортаються події, чим він закінчується. Предметом поглибленого аналізу стає виявлення смислових зв'язків між персонажем, місцем дії і подіями в епічному творі, складання характеристик дійових осіб, аналіз їхніх вчинків, мотивів поведінки. Усвідомлення цих зв'язків становить основу початкового уявлення про сюжет і композицію художнього твору, виділення теми та головної думки прочитаного тощо. Структурний аналіз змісту твору має на меті орієнтування учнів у структурі тексту, відтворення його з опорою на план різних видів, на малюнки тощо [5].

Як бачимо, на основі бесіди здійснюється сприймання та розуміння тексту.

Реалізації методу бесіди сприяють прийоми: постановка запитань, обговорення відповідей учнів, формулювання висновків.

Основним різновидом словесного методу є метод *роботи з книгою*, який передбачає ознайомлення з новою інформацією у періодичних виданнях, довідковій літературі тощо, читання окремих абзаців, речень, у котрих є основна думка твору або опис людей, подій.

Крім того, сутність цього методу, на думку Я.Кодлюк та О.Янченко, полягає в організації засвоєння навчального матеріалу та формуванні вмінь працювати з книгою (з текстом, позатекстовими компонентами (запитаннями, завданнями, схемами, ілюстративним матеріалом), апаратом орієнтування) [2, с. 3].

На думку Г.Ткачук, читання-рогляд спрямований на те, щоб молодший школяр відповідно до свого віку самостійно виділяв зовнішні ознаки змісту кожної книжки, взаємно їх співвідносив і робив загальний, але достатньо обґрунтований висновок про тематику, сюжет, кількість творів у книзі, а тоді ставив мету читання і відразу ж по-справжньому “занурювався” у процес засвоєння змісту твору” [8, с.7].

Як бачимо, на основі цього методу діти усвідомлюють найпростіший зв'язок між змістом книжки та її зовнішніми прикметами.

Метод вправ передбачає багаторазове повторення навчальних дій з метою формування та удосконалення умінь в молодших школярів.

Проаналізувавши різні підходи до методичних положень розвитку читацьких інтересів, ми дійшли висновку, що найдоцільнішими вправами є мотиваційно-орієнтовні (спрямовані на створення ситуації і мотиву спілкування, первинного уявлення про книги, періодичні видання, орієнтування в змісті, темі уроку та ін.); комунікативно-репродуктивні (націлені на усвідомлення жанру, розуміння слів та виразів; відтворення прослуханого за зразком або виразне читання тощо); змістовно-інформаційні (орієнтовані на осмислення тексту); тренувально-творчі (передбачають роботу учнів як з текстом, так і з інформаційними засобами); закріплювальні (налаштовані на закріплення засвоєного матеріалу) та контрольні (пов'язані з перевіркою вмінь, що свідчать про сформованість читацьких інтересів).

Метод літературної гри реалізується на основі ігрової діяльності, яка допомагає визначати жанрові особливості твору, бачити компоненти твору, відтворювати у своїй уяві прочитане, розуміти авторський задум і визначати свою позицію та ін. [1].

Оволодіння читацькими інтересами здійснюється завдяки різним видам літературних ігор: а) інсценізаційні, вікторини, буриме, каламбури, шаради, кросворди, ребуси; б) ігри на засвоєння понять; ігри для розширення читацького кругозору; збагачення читацького досвіду; в) ігри на первинне сприймання твору; ігри на поглиблене сприймання художньо твору; г) репродуктивні, пізнавально-пошукові, творчо-діяльнісні; д) запропоновані вчителем та створені самими учнями та ін.

Цінністю літературної гри є можливість застосування її в структурі уроку на всіх його етапах.

Отже, ефективність використання літературних ігор сприяє опрацюванню літературного твору, поповненню літературних знань, розширенню читацького досвіду.

З метою формування читацьких інтересів використовуються на уроках *наочні методи навчання*.

У зміст наочного методу входять методи ілюстрування та демонстрації. Так, метод *ілюстрування* у процесі розвитку читацьких інтересів застосовується під час показу і сприймання предметів у їх символічному зображенні за допомогою книжок (титульного листа), портретів та фотокарток письменників, звукозаписів (шум вітру, моря тощо). *Метод демонстрації* використовується для ознайомлення із зовнішнім виглядом предмета, його внутрішньою будовою. У читацькій діяльності цей метод передбачає показ складових частин друкованої літератури, прийомів відшукування інформації в бібліотеці тощо.

У зв'язку з виникненням сучасних візуальних та аудіовізуальних інформаційних засобів виокремлюють *відеометод*, який передбачає застосування мультимедіа, мультфільмів, фільмів і Інтернету для “формування нових знань, їх контролю, закріплення, узагальнення, систематизації” [9, с.106].

Провідним методом у формуванні читацьких інтересів виступає метод *самостійної пізнавальної діяльності учнів*.

Вчені Г.Коваль, Л.Іванової, Т.Суржук підкреслюють, що в організації процесу розвитку читацьких інтересів самостійність визначається як добровільне, індивідуальне читання учнів без безпосередньої допомоги вчителя [1, с.175].

Читацька самостійність проявляється як в роботі над текстом, так і у певній читацькій діяльності. Наприклад, у I класі, це знайти за зовнішніми ознаками книгу, принести і показати її в класі.

Отже, самостійна робота є обов'язковим елементом уроків читання.

У зміст методу самостійної пізнавальної діяльності учнів входять пояснювально-ілюстративний, репродуктивний, частково-пошуковий, дослідницький метод та метод проблемного вивчення матеріалу. Серед цих методів ми виділяємо репродуктивний, частково-пошуковий та проблемний. Охарактеризуємо їх.

Сутність *репродуктивного методу*, на думку І.Малафіїк, полягає в забезпеченні такого засвоєння матеріалу, при якому учні були б спроможні відтворити його, маючи зовнішню опору у вигляді підказки (рівень розпізнавання), або вміли відтворити самостійно та застосувати одержані знання

у простій, типовій ситуації (репродуктивний рівень) [3, с.231]. У читацьких діяльності цей метод можна використовувати під час згадування авторів (творів), словникової роботи (повторить вимову слів), виразного читанням (підготуватися до виразного читання), створення свого періодичного видання, переказу, опрацювання довідкової літератури, звітів про прочитанні книги за алгоритмом тощо.

Частково-пошуковий метод характеризується тим, що частину знань повідомляє учитель, частину учні здобувають самостійно, відповідаючи на поставлені питання. На уроках читання цей метод реалізується на основі виконання творчих вправ, бесіди за змістом тексту з елементами вибіркового читання (прочитати опис), формулювання висновків на основі прочитаного (основної думки) або таких робіт, як: знайти початок речення чи речення, яке підтверджує думку, потрібну книжку та інформацію з неї.

Метод проблемного викладу передбачає постановку вчителем перед учнями проблеми і визначення шляхів її розв'язання. До цього методу вдаються в тих випадках, коли зміст не є принципово новим, а логічно продовжує раніше вивчене. На уроках читання це може бути завдання: подумати, про що може йти мова в оповіданні, пригадати ледачих героїв з мультфільмів, послухати твір та вказати це байка чи вірш тощо.

Отже, зазначені вище методи забезпечують розвиток самостійності школярів.

Для перевірки рівня сформованості читацьких інтересів застосовують метод *контролю*. Серед видів цього методу виділяємо методи усного контролю та тестову перевірку знань.

До *методів усного контролю* належать фронтальне та індивідуальне опитування. Під час фронтального опитування вчитель пропонує серію логічно пов'язаних між собою запитань для учнів усього класу. У процесі індивідуального опитування учень має змогу самостійно висловлювати свої думки, коригувати їх і доповнювати.

Тестова перевірка знань або розуміння твору забезпечує вимірювання рівня засвоєння учнями конкретних знань, осмислення тексту. У процесі формування читацьких інтересів застосовується тестові завдання закритої (із запропонованими відповідями, з яких одна є правильною) і відкритої форми (з вільно конструйованими відповідями).

Таким чином, обґрунтований нами матеріал, а саме: методи, які забезпечують формування читацьких інтересів, дозволить більш точніше керувати цим процесом.

Стаття не претендує на повний розгляд усіх аспектів цієї проблеми. Перспективними залишаються такі питання: дидактичні основи формування читацьких інтересів молодших школярів; принцип перспективності та наступності в процесі формування читацьких інтересів між початкової та основною школою.

Література

1. Коваль Г.П. Методика читання [навчальний посібник] / Г. П. Коваль, Л. І. Іванова. Т. Б. Суржук. – Тернопіль : Навчальна книга – Богдан, 2010. – 280 с.
2. Кодлюк Я. П. Робота з підручником на уроках у початковій школі : посібник для вчителя початкової школи / Я. П. Кодлюк, О. Я. Янченко [за ред. О. Я. Савченка]. – К. : Наш час, 2009. – 104 с.
3. Малафіїк І. В. Дидактика : навчальний посібник / Малафіїк І. В. – К. : Кондор, 2005 . – 397 с.
4. Пентилюк М. І. Аналіз тексту на уроках мови / М. І. Пентилюк // Дивослово. – 1999. – № 3. – С. 30 – 32.
5. Програми для середньої загальноосвітньої школи. 1-4 класи. Літературне читання [Електронний ресурс]. – Режим доступу : mon.gov.ua
6. Савченко О. Я. Дидактика початкової школи : підручник / Савченко О. Я. – К. : Грамота, 2012. – 504 с.
7. Савченко О. Я. Етапи опрацювання художніх творів на уроках читання / Савченко О. Я. // Початкова школа, 2005. – № 9. – С. 22 – 27.

8. Ткачук Г.П Читання-розгляд як системний метод формування культури читацької діяльності учня /Г.Ткачук //Початкова школа.–2009.– 9.–С.7-10.
9. Чайка В. М. Основи дидактики : навч. посіб. [для студ. вищ. навч. закл.] / Чайка В. М. – К. : Академвидав, 2011. – 240 с.

Компаний Е.В.

В статье анализируются эффективные методы обучения, которые обеспечивают формирование читательских интересов.

Ключевые слова: читательские интересы, младшие школьники, методы за источником информации, самостоятельной познавательной деятельности, контроля/самоконтроля.

Компаний Е.В.

Among the major issues, which considers the author, is the analysis of pedagogical experience of teachers of the problems of formation of reader's interests of the lessons home reading.

Key words: the stages of the lessons of home reading, expressive reading, gaming activities, the method of reading the story, the teacher, the definition of the subject of the lesson on a number of books.